

BİBLİYOGRAFYA :

H. H. Howorth, *History of the Mongols from the ninth to the nineteenth century*, London 1880, II/2, s. 781-782; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler* (1775-1875), İstanbul 1984, s. 36-37; W. Barthold, "Abdülkerim", *IA*, I, 89-90; a.mlf., "Abd al-Karim Bukhârî", *El²* (İng.), I, 71; M. Zand, "Abd-al-Karim Bokârî", *Elr*, I, 121-123.

MEHMET SARAY

ABDÜLKERİM el-CİLÎ

(عبدالكريم الجليلي)

Kutbüddîn Abdülkerîm b. İbrâhîm

b. Abdülkerîm el-Cîlî

(ö. 832/1428)

el-İnsânü'l-kâmil adlı eseriyile
tanınan âlim ve mutasavvîf.

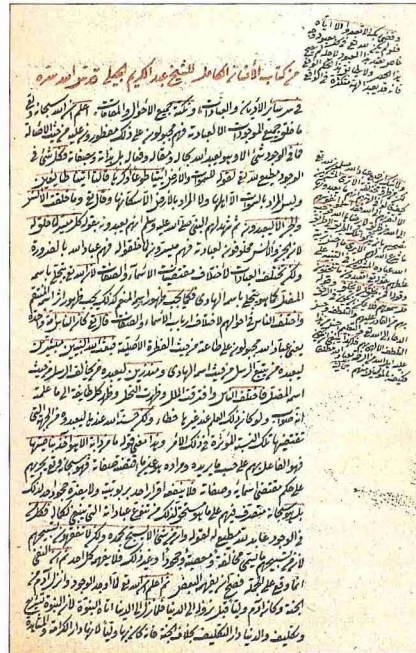
767'de (1365-66) Bağdat yakınlarındaki Cîl kasabasında doğdu. Kâtip Çelebi ve ona dayanan Brockelmann'a göre Abdülkâdir-i Geylânî'nin torununun oğludur. Brockelmann tarafından sadece el-Cîlânî nisbesinin verilmesi bu yüzden olmalıdır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tahsil durumu, ailesi, çevresinde kimlerin yer aldığı, toplum içindeki mevkii gibi hususlar tamamen karanlıktır. Bununla beraber bazı eserlerinde, özellikle *el-Kehf ve'r-raķîm* adlı risâlesinde, Zebîd'de yanında kaldığı Şerefüddîn el-Cebertî'nin müridi olduğunu, bazı arkadaşlarıyla birlikte 799 (1396-97) yılında onun mescidinde toplandıklarını söyler ve *el-Kelîmâtü'l-ilâhiyye* adlı eserini 805 (1402-1403) yılında tamamladığını kaydeder. Eserlerinden Hanbelî mezhebine ve Kâdiriyye tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. İlmî yönden oldukça verimli bir ömür süren Cîlî Bağdat'ta vefat etmiştir.

Abdülkerîm el-Cîlî, eserlerinin büyük bir bölümünü İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinin şerhine ayırmış, bazı konularda ona muhalif kaldığını ifade etmekle birlikte, tasavvufun ana meselelerinde, *vahdet-i vücûd** ve *hazarât-ı hams** gibi telakkilerde tamamen onun izinden gitmiştir. Tasavvufi istihlâlarla yüklü *el-İnsânü'l-kâmil** adlı eserinde geniş şekilde işlediği küllî ve cüz'î bütün âlemleri, ilâhî ve kevnî kitapların tamamını kendinde toplayan, ruhu, kalbi, aklı ve nefsi ile mükemmelleşip mutlak tasarruf sahibi olan, kusursuz bir ayna gibi maddî-mânevî her şeyin yanı sıra ilâhî vasıfları ve kudretleri de yansıtan *insân-ı kâmil** fikrini ve izah tarzını Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den almıştır. Cî-

lî'ye göre kâmil insanın en mükemmel örneği Hz. Muhammed'dir; ondan sonra *gavs** ve *kutub**lar gelir. Diğer insanların ruhları, insân-ı kâmilde tecellî eden ilâhî sıfat ve kudretlerden birer kopya, Cîlî'nin ifadesiyle birer "nûsha"dırlar ve asl'a nisbetleri ve bağılıkları ölçüsünde kâmil insan olurlar. Şairlik yönü de bulunan, fikirlerini açıklarken uygun gördüğü veya konuyla ilgili olarak kendisinin yazdığı süfiyâne şiirlerden de faydalanan müellif, bu bakımdan da İbnü'l-Arabî'yi taklit eder.

Eserleri. Abdülkerîm el-Cîlî'nin eserleri İslâm dünyasında özellikle Doğu Hindistan'da dikkati çekmiş, dinî inanç ve fikirlerin teşekkülünde büyük bir tesir icra etmiştir. Günümüze kadar gelen otuzdan fazla eserinden bazıları şunlardır: *el-Kehf ve'r-raķîm* (Haydarâbâd 1323, trc. M. Yuluğ, İstanbul 1979); *el-İnsânü'l-kâmil*. Kahire'de birçok defa basılan eserin bazı bölümleri R. A. Nicholson (*The Perfect Man*, Cambridge 1921) ve Titus Burckhard (*Abd al-Karîm el-Jîlî, L'homme Universel*, Paris 1975) tarafından tercüme edilmiştir. Bu iki tercümede eser hakkında birer inceleme yazısı yer almaktadır. *el-İnsânü'l-kâmil* ile *Haķîkatü'l-yakîn* adlı eserleri Alizâde adlı bir şahıs tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (bk. Süleymaniye Ktp.,

Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânü'l-kâmil* adlı eserinin ilk sayfâsı (Süleymaniye Ktp., Lala Mustafa Paşa, nr. 700/3, vr. 75b)

Hacı Mahmud, nr. 3018, 3157; Uşşâkî Tekkesi, nr. 411). Eserin Latin harfleriyle yayımlanmış bir Türkçe tercümesi daha vardır (*İnsân-ı Kâmil*, I, trc. A. Akyıldız, İstanbul 1972; II, trc. A. Akçiçek, ts.). *Şerhu müşkilâtü'l-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*; *Menâzırü'l-ilâhiyye*; *Haķîkatü'l-yakîn*; *en-Nâmûsü'l-a'zam ve'l-kâmûsü'l-aķdem*; *Merâtibü'l-vücûd*; *Kâbe kavseyin ve mülteķa'n-nâmûseyin*; *ed-Dürretü'l-ayniyye* (veya *Kaşîdetü'l-ayniyye*); *Keşfü'l-gâyât şerhu Kitâbi't-Tecelliyât* (diğer eserleri için bk. GAL, II, 264-265; GAL Suppl., II, 283-284).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 740; II, 1525; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 610-611; R. A. Nicholson, *The Perfect Man*, Cambridge 1921; Serkis, *Mu'cem*, I, 728, 729; Brockelmann, GAL, II, 264-265; Suppl., II, 283-284; Titus Burckhard, *L'homme Universel*, Paris 1975; Goldziher, "Abdülkerim", *IA*, I, 90; H. Ritter, "Abd al-Karîm al-Djîlî", *El²* (İng.), I, 71.

M. NAZÎF ŞAHİNOĞLU

ABDÜLKERİM b. EBÜ'L-AVCÂ

(عبدالكريم بن أبي العوجاء)

(ö. 155/772)

Maniheist fikirleri
ve İslâm'ı tahrif edici faaliyetleriyle
tanınan kişi.

Abbâsîler devrinde Yemen valiliği yapan Ma'n b. Zâide'nin dayısı olan Abdülkerîm önceleri Basra'da yaşadı. Burada Hasan-ı Basrî'ye talebelik ettiği söylenir. Basra'nın belli başlı Mu'tezile kelâmcıları arasında yer almışken bozuk fikirleri sebebiyle Küfe'ye sürüldü. Orada da kâinatın ebediliği, *tenâsüh**ün varlığı gibi İslâm dinine ters düşen fikirler yaymaya, Allah hakkında Ehl-i sünnet inancına aykırı bazı hadisler uydurmaya devam etti. Hatta onun Manheizm taraftarı olduğu, hilâfet konusunda Şîa'nın görüşünü benimsediği, ramazan ve bayramların tesbitinde, Ca'fer-i Sâdık'ın hilâle bakmak yerine hesap metodunu kullandığını iddia ederek icat ettiği bir hesap şeklini Şîiler'e benimsettiği rivayet edilmektedir. Küfe Valisi Muhammed b. Süleyman tarafından hapse atılan Abdülkerîm, üç gün serbest bırakılmasına karşılık valiye yüz bin dirhem rüşvet vermeyi teklif edince ölüme mahkûm edildi. Gerçekten öldürüleceğini anlayınca da İslâm dininde helâli haram, haramı helâf gösteren dört bin hadis uydurduğunu iddia etti. Bu arada bazı taraftarları Halife Mansûr'a başvurarak Abdülkerîm'in serbest bırakılması konusunda kendisini razı

ettirile de idam hükmü infaz edildiği için onu kurtaramadılar. Abdülkerim'in öldürülmesine öfkelenen halife, valiyi azletmek istemiş fakat öldürülen kişinin bir **zındık*** olduğunu anlayınca kararından vazgeçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1960-70 — Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), VIII, 47-48; Bağdâdî, *el-Farq* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, ts. (Mektebetü Dâri't-türâs), s. 273-274; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VI, 7; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963 — Beyrut, ts. (Dâru'l-Ma'rife), II, 644; [T.H.], "İbn Ebil 'Avcâ", *İA*, V/2, s. 729; G. Vajda, "İbn Abi'l- 'Awdjâ", *EJ*² (Fr.), III, 704.

M. YAŞAR KANDEMİR

ABDÜLKERİM EFENDİ, Buhûrîzâde

(ö. 1192/1778)

Şeyh, mutasavvıf-şair ve mûsikîşinas.

Türk mûsiki çevrelerinde Buhûrîzâde-i Sâni adıyla şöhret bulmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur; ancak ömrünün büyük bir kısmını İstanbul'da geçirdiği bilinmektedir. Gençlik yıllarında, Kocamustafapaşa hankahı şeyhi Sünbüliyye'den Nureddin Efendi'ye (ö. 1160/1747) intisap etti. İyi bir tarikat terbiyesi ve bilgisi alarak yetiştikten sonra bu tekkenin zâkirbaşılığına getirildi. Bir müddet sonra da Eyüp'te Şah Sultan Tekkesi şeyhi oldu. Bu vazifede iken seksen yaşlarında vefat etti.

Şiirlerinde Kemter mahlasını kullanan Abdülkerim Efendi'nin bugüne kadar divanına rastlanmamıştır. Bazı mecmualarda yer alan manzumelerinden onun iyi bir tekke şairi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dinî eserler veren bir bestekâr olarak zamanın önemli müşikişinasları arasında yer almıştır. Muhelif el yazması güfte mecmualarında, genellikle Buhûrîzâde-i Sâni adıyla pek çok eserine rastlanıyorsa da bunlardan ancak beş tanesinin notası zamanımıza ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râmîz, *Âdab-ı Zurefâ*, Millet Ktp., Ali Emirî, T, nr. 762, s. 218; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147^a; Mehmed Şükrî, *Silsilenâme*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1098, vr. 26^b; Hüseyin Vassâf, *Seftne*, III, 344; S. Nüzhet Ergun, *Antoloji*, I, 164; Öztuna, *TMA*, I, 9.

NURİ ÖZCAN

ABDÜLKERİM EFENDİ, Molla

(bk. Molla ABDÜLKERİM EFENDİ).

ABDÜLKERİM el-HALEBİ

(عبدالكريم الحلبي)

(bk. KUTBÜDDİN el-HALEBİ)

ABDÜLKERİM-i HÂRİZMÎ

(عبدالكريم خوارزمي)

XV. yüzyıl sonlarında yaşayan
İranlı hattat ve şair.

Hayatı hakkında pek az bilgi vardır. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Nesta'lik hattının ilk büyük üstatlarından sayılan Abdurrahmân-ı Hârizmî'nin oğlu, hattat ve şair Abdurrahim-i Hârizmî'nin kardeşidir. Şiraz'da doğduğu ve hayatının büyük bir kısmını orada geçirdiği kabul edilmektedir. Hattı babasından öğrendi ve aynı üslubu devam ettirdi. Akkoyunlu Sultanı Ya'küb'un Tebriz'deki sarayında hattatlık yaptığı için Ya'kübî nisbesiyle de anıldı ve bazı eserlerine bu şekilde imza attı. Kardeşi Abdurrahim de aynı sebeplerle Ya'kübî nisbesini kullandı. Ancak iki kardeşin birlikte yazarak Sultan Ya'küb'a takdim ettikleri bir **murakka***'da Abdülkerim'in Hârizmî, Abdurrahim'in ise Ya'kübî imzalarını kullandıkları görülmektedir. Nitekim Abdülkerim daha çok Hârizmî nisbesiyle tanındı. Derbeder bir hayat sürmesi ve zihni rahatsızlığı sebebiyle, zaman zaman eserlerine Pâdişah, Hudâ, Zürefâ gibi garip imzalar da atmıştır.

Abdülkerim ve kardeşi nesta'liki balarının üslubunda ve imzasız olarak

birbirinden ayırdedilmesi güç bir şekilde yazmışlardır. Bu üslubun ana karakteri, dikey harflerin uzun, yuvarlak harflerin genişçe yazılması şeklinde ifade edilebilir. *Tuhfe*'de kaydedildiğine göre, Hârizmî diğer yazı çeşitlerinde de mâhir olduğu halde çok yazmayı sevmez, uzun aralarla yazdığı yazılarda ise tasbih yapmaya gerek duymazdı.

P. P. Soucek, Hârizmî ile çağdaş olan Muhammed b. Bakkal tarafından yazılmış olan '*Acâ'ibü'l-mahlûkât* (Royal Asiatic Society) ile *Şehnâme* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 1496) tezhiplerinin Mevlânâ Abdülkerim imzasını taşıması sebebiyle, bu zatın aynı bölgede aynı tarihlerde yaşayan Abdülkerim-i Hârizmî olabileceğine dikkat çekmektedir. Ancak, babası gibi tezhipte de uğraşmış olması mümkün olan hattatın bu eserlerin tezhiplerini yapmış olması imkânsız değilse de kaynaklarda bu hususta kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Abdülkerim-i Hârizmî'nin kaleminden çıkan eserlerin çoğu İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Tahran ve Leningrad kütüphanelerinde de eserlerinden örnekler vardır. Bunlar arasında, Tahran Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi'nde bulunan *Hâlnâme-i 'Arîfî* ve *Rûşenânâme* 883 (1478) tarihini taşımakta ve bilinen en geç tarihli eseri kabul edilmektedir. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan Emîr Gayb Bey, Şah Tahmasb, Mâlik-i Deylemî ve Sultan Ya'küb murakka'larında, yazılarından çeşitli örnekler bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde iki kıta yazısı vardır. Şiirle de meşgul olduğu bilinmekle beraber bugüne kadar divanına rastlanmamıştır.

Sultan
Yakub
Albümü'nden
Abdülkerim-i
Hârizmî
hattı
bir sayfa
(Topkapı
Sarayı
Müzesi Ktp.,
Hazine, nr.
2153, vr. 65^b)